

”בן עיר ובן כרך”

(מגילה יט.)

כללים בשיעור:

- חסורי מיחסרא והכי קתני
- הסדר בדברי חז”ל
- עולם שנה נפש
- תפוחי זהב במשכיות כסף

בשיעור זה נעסוק בדברי המשנה – ”בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר” לעניין קריאת מגילה. נתבונן בדעות הראשונים, ונסה להתבונן בשייכות כל אדם למקומו, ובהבדל בין בני הכרכים לבני הפרזים.



הצגת הסוגיה

בדיני זמן קריאת המגילה ומצוות הפורים יש הבדל, כידוע, בין ערים המוקפות חומה וערי הפרזות. המשנה דנה במצבים בהם אדם המוגדר כבן כרך הולך בימי הפורים לעיר ולהיפך. האם יקרא כמקומו המקורי, או כמקום שנמצא בו ביום הפורים?

אומרת המשנה¹:

בן עיר שֶׁהֵלֵךְ לְכָרֶךְ וּבֶן כָּרֶךְ שֶׁהֵלֵךְ לְעִיר, אִם עָתִיד לְחַזֵּר לְמִקְוֹמוֹ,
קֹרֵא כְּמִקְוֹמוֹ. וְאִם לֹא, קֹרֵא עִמָּהֶן...

מפשט דברי המשנה היה ניתן לשמוע שדינו תלוי בשאלה אם כוונתו היא לעבור דירה באופן מוחלט ואינו מתכוון עוד לחזור למקומו – ואז יקבל את דין המקום החדש, או

¹ מסכת מגילה פרק ב משנה ג

שכוונתו לחזור עוד למקומו – ואז יקרא כאנשי מקומו, אף על פי שלא נמצא בו בזמן הפורים.

הגמרא אינה מבינה כך. אומר רבא²:

אמר רבא: לא שנו אלא שעתיד לחזור בלילי ארבעה עשר, אבל אין עתיד לחזור בלילי ארבעה עשר - קורא עמהן.
אמר רבא: מנא אמינא לה - דכתיב על כן היהודים הפרזים הישבים בערי הפרזות, מכדי כתיב היהודים הפרזים, למה לי למיכתב הישבים בערי הפרזות? הא קמשמע לן: דפרוז בן יומו נקרא פרוז. אשכחן פרוז, מוקף מנא לן? - סברא הוא, מדפרוז בן יומו קרוי פרוז - מוקף בן יומו קרוי מוקף...

רבא אומר שגדר "עתיד לחזור למקומו" אינו תלוי בכוונה כללית, אלא בליל י"ד. ויש לעיין בהבנת דבריו.

האם דבריו מתייחסים לבן כרך שהלך לעיר ונאמרו כדוגמה, ולגבי בן עיר שהלך לדרך אנחנו אמורים להמשיך את אותו העיקרון ולומר "לא שנו אלא שעתיד לחזור בלילי חמשה עשר"? או שמא דבריו נאמרו על כל המשנה, בין כלפי בן כרך שהלך לעיר ובין כלפי בן עיר שהלך לדרך, ושניהם תלויים בליל י"ד?

לפי סדר המשנה, שפתחה בבן עיר שהלך לדרך, מסתבר יותר לומר שדברי רבא מתייחסים לשני המיקרים.

מאידך, מצד הסברא, נראה שפשוט יותר לומר שדבריו מתייחסים דוקא לבן כרך שהלך לעיר, אך בבן עיר שהלך לדרך, שם הזמן המגדיר הוא ליל ט"ו ולא ליל י"ד.

וחלקו הראשונים בהבנת דבריו.

שיטת רש"י

מפרש רש"י:

לא שנו - דבן כרך שהלך לעיר ועתיד לחזור למקומו קורא בחמשה עשר ולא בארבעה עשר: **אלא שעתיד לחזור בליל ארבעה עשר - אם קודם עמוד השחר יצא מן העיר**, הוא דקתני שאינו צריך לקרות עמהן בלילי ארבעה עשר, אף על פי שעודנו שם, הואיל וביום לא יהיה שם אין זה אפילו פרוז בן יומו: **אבל אין עתיד - לצאת משם בלילה**, דהשתא הוי פרוז לאותו יום אף על פי שעתיד לחזור למחר ליום (אחר) נקרא פרוז, וקורא עמהן בין בלילי ארבעה עשר בין בארבעה עשר, **והוא הדין לבן עיר שהלך לדרך, אם עתיד לחזור בלילי חמשה עשר**, שלא יהא שם ביום חמשה עשר לא הוי מוקף ליומו, וקורא בארבעה עשר כחובת מקומו ואף על פי שהוא בכרך, אבל אין עתיד

² מגילה דף י"ט.

לחזור בלילי חמשה עשר אין צריך לקרותה בארבעה עשר, וממתין וקורא עמהן, אף על פי שסופו לחזור לאחר זמן:

רש"י פותח בדבריו ומדגיש שדברי רבא מתייחסים דוקא לבן כרך שהלך לעיר, שזה תלוי בעלות השחר של י"ד. אך במקרה של בן עיר שהלך לרך, שם הדבר תלוי בעלות השחר של ט"ו.

הרא"ש³ מתייחס לדברי רש"י:

...אמר רבא לא שנו אלא שעתיד לחזור בלילי י"ד אבל אינו עתיד לחזור בלילי י"ד קורא עמהם **פרש"י דקאי אבן כרך שהלך לעיר** דאם אין עתיד לחזור בלילי י"ד אלא ישאר בעיר עד אור היום חל עליו חובת קריאת היום והרי הוא כבן עיר והוא פרוז יום וה"ה בן עיר שהלך לרך ואינו עתיד לצאת משם בלילי ט"ו שהוא בכרך כשהאיר היום הוה ליה מוקף יום וקורא בליל ט"ו וביום ט"ו. ואפי' יחזור לעירו יקרא ביום ט"ו בעירו אבל אם הוא יודע שעתיד לצאת בליל ט"ו קורא ב"ד כדין בני עירו. **ולא רצה לפרש מלתייה דרבא גם אבן עיר שהלך לכרך דלא מסתבר למימר** שאם ישנו בכרך ביום י"ד שחלה עליו חובת קריאת מוקפין וישאר שם יום ט"ו ויקראה עמהם או אף אם יחזור לעירו יקרא בחמשה עשר כיון דעדיין לא הגיע זמן קריאת מוקפין למה תחול עליו חובת קריאתן זהו סברת רש"י.

מה גרם לרש"י לפרש את דברי רבא דוקא כלפי בן כרך שהלך לעיר ולא כלפי בן עיר שהלך לרך?

מבאר הרא"ש שרש"י פירש כן מצד הסברא. לא מסתבר לרש"י לומר שבן עיר שנמצא בכרך כל ליל י"ד, כבר מתחייב בעלות השחר כמוקפין, וייצטרך להשאר בכרך יום נוסף ולקרוא עמהן, או שגם אם חוזר לעירו יקרא כמוקפין בליל ויום ט"ו, שהרי עדיין לא הגיע כלל זמן קריאת המוקפין, ו"למה תחול עליו חובת קריאתן?!"

אלא שכפי שהערנו לעיל, בהבנה זו יש קושי מצד פשט הלשון וסדר המשנה. על כן, מבאר הרא"ש באופן שונה.

שיטת הרא"ש

ממשיך הרא"ש:

מיהו לישנא דהש"ס משמע דרבא קאי אכולה מתני' וכן מוכח בירושלמי ויש ליישב דברי רבא אכולה מתני' וכמו שמועיל לבן כרך להיות כבן עיר כשעמד שם ליל ארבעה עשר ומקצת היום שהוא זמן קריאתה של בני העיר וחלה עליו חובת קריאתן כמו כן מועיל לבן עיר שהלך לרך ועמד שם עד מקצת יום י"ד כיון שבזמן חיוב קריאת בני

³ רא"ש מגילה פרק שני סימן ג'

מקומו אינו עמהם נסתלק מעליו חובת קריאת אנשי מקומו ונכלל עם בני הכרך להתחייב בזמן קריאתו וקרינתו ביה מוקף בן יומו כיון שהוא בכרך בזמן קריאת בני עירו ונסתלק מעליו חובת מקומו הקוראים ביום י"ד וקרינתו ביה מוקף בן יומו ואף אם יחזור לעירו יקרא ביום ט"ו.

כמו שעלות השחר של י"ד מועיל לבן כרך להגדירו ולהכלילו בחובת הקריאה כבני העיר, כך מועיל לבן עיר הנמצא בכרך בעלות השחר של י"ד, לסלק מעליו את חובת אנשי מקומו, ולהכלילו עם בני הכרך.

נפקא מינה היוצאת בין הרא"ש לרש"י, בבן עיר שהלך לכרך בליל י"ד ועתיד לחזור בצהרי יום י"ד לעירו, לפי רש"י יקרא כעת בליל י"ד בכרך כדין מקומו המקורי כבן עיר, ולפי הרא"ש יקרא למחרת בליל ט"ו כדין בן כרך, בין אם ישאר בכרך ובין אם יחזור לעירו.

שיטת הרי"ף

אומר הרי"ף⁴:

...אמר רבא לא שנו אלא שעתיד לחזור בליל י"ד, ונתעכב ולא חזר, אבל אם אינו עתיד לחזור בליל י"ד קורא עמהם, דכתיב היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות מכדי היהודים הפרזים כתיב למה לי למכתב היושבים בערי הפרזות, אלא הא קמ"ל דפרוז בן יומו נקרא פרוז, ומדפרוז בן יומו נקרא פרוז מוקף בן יומו נקרא מוקף.

הרי"ף מוסיף על דברי רבא – "ונתעכב ולא חזר".

גם הרמב"ם⁵ נוקט בלשון זו של הרי"ף:

בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם היתה דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה ונתעכב ולא חזר קורא כמקומו ואם לא היה בדעתו לחזור אלא אחר זמן הקריאה קורא עם אנשי המקום שהוא שם...

מה משמעות תוספת זו?

כותב הרי"ן על הרי"ף שם:

אמר רבא לא שנו אלא שעתיד לחזור בליל י"ד. אבן כרך שהלך לעיר בלחוד קאי והכי קאמר שאם עתיד לחזור למקומו בליל י"ד קודם זמן השחרית אינו צריך לקרות עמהם כיון שלא יתעכב כאן ביום י"ד אי נמי אפילו נתעכב שכיון שנתעכב שלא מדעתו וכן דעת הרב אלפסי

⁴ מגילה, דף ו. מדפי הרי"ף

⁵ משנה תורה לרמב"ם הלכות מגילה פרק א' הלכה י'

ז"ל שכתב ונתעכב ולא חזר אבל אם אין עתיד לחזור בליל י"ד **כלומר שלא היה בדעתו לחזור למקומו באותו לילה** אלא להתעכב כאן ביום י"ד ונתעכב קורא עמהם ביום י"ד שנעשה פרוז בן יומו ומיהו אם חוזר למקומו בליל ט"ו [חוזר] וקורא עמהם וגדולה מזו אמרו בירושלמי בן עיר שעקר דירתו ליל ט"ו נתחייב כאן וכאן...

מבאר הר"ן בכוונת הרי"ף, שהדבר תלוי **בדעת האדם**. אם בדעתו היה לשוב, אף על פי שבסופו של דבר התעכב שלא מדעתו, אינו נקרא פרוז.⁶

בהמשך דבריו, מבאר הר"ן באותו האופן כלפי בן עיר שהלך לכרך, שתלוי בדעתו אם מתכוון לחזור למקומו **בליל ט"ו**:

ומדפרוז בן יומו נקרא פרוז מוקף בן יומו נקרא מוקף וכו'. כלומר דבבן עיר שהלך לכרך נמי אמרי' שאם היה דעתו בליל י"ד לחזור למקומו בליל ט"ו לא יהא נעשה מוקף בן יומו וקורא באותה העיר עצמה בי"ד בלילה וביום (ט"ו) [י"ד] כמקומו אבל אם דעתו בליל ארבעה עשר להתעכב שם ליל ט"ו וקצת מן היום אינו צריך לקרות בליל י"ד וביום י"ד אלא ממתין עד ט"ו וקורא עמהם דכי היכי דפרוז בן יומו נקרא פרוז ה"נ מוקף בן יומו נקרא מוקף ובן יומו היינו בליל ט"ו וקצת מן היום...

בזה הרי"ף דומה לרש"י, שמבאר דברי רבא שהזכיר ליל י"ד, דוקא כלפי בן כרך שהלך לעיר, ולא לגבי בן עיר שהלך לכרך, שהוא תלוי בליל ט"ו.

הרמב"ן⁷ מדייק הבנה זו במשנה מדברי הירושלמי:

וראיתי עוד בירושלמי ר' יודן בעי נתן דעתו לעקור דירתו ליל ט"ו ולא מתני' היא בן עיר שהלך לכרך מתני' כשהיה בכרך ומה צריכה ליה כשהיה בעיר מזה נתברר לי דאבן כרך קיימא דרבא אבל בן עיר בליל ט"ו תלו דינו.

אלא שכפי שכתבנו לעיל, יש קושי בהבנה זו מצד סדר המשנה, שפתחה דוקא בבן עיר שהלך לכרך.

הר"ן מתייחס לשאלה זו בסוף דבריו, ואומר:

ומה שפירשו בן כרך שהלך לעיר תחלה היינו משום דבההוא מפרש קרא דפרוז בן יומו נקרא פרוז ומינה גמרינן למוקף:⁸

⁶ וכן עיין ברמב"ן במלחמות ה' שם: "...וכן פירושה ודאי דאבן כרך שהלך לעיר קאי שאם עתיד לחזור למקומו בליל י"ד אע"פ שנתעכב קורא כמקומו בלילה וביום שאין זה נקרא פרוז מאחר שלא נתעכב לדעת אבל אם אין דעתו לחזור למקומו בליל י"ד אלא ביום י"ד נעשה פרוז בן יומו וקורא עמהם מאחר שנתעכב כאן אף יום ט"ו שאילו יצא וחזר לו היה נעשה מוקף ביום ט"ו והיה קורא כאן וכאן..."

⁷ בהמשך דבריו במלחמות ה' שם

⁸ ובאותו אופן כותב שם בעל המאור, ע"ש.

הסיבה לשינוי הסדר בדברי רבא היא משום הלימוד מהפסוק. מהפסוק לומדים את הגדר של פרוז בן יומו נקרא פרוז - כלפי בן כרך שהלך לעיר, ואחר כך, מכח סברא, לומדים ממנו גם למוקף בן יומו - בן עיר שהלך לדרך. על כן, רבא אומר דבריו כלפי פרוז בן יומו, מצד הלימוד המקורי מהפסוק, ומצפה שממנו נשליך בסברא למוקף בן יומו.

קשיים ודקדוקים בדברי הגמרא ובפירוש רש"י

לעניות דעתנו, עדיין יש להקשות מספר קשיים:

א. מדוע המשנה סדרה את הדברים באופן זה, ולא פתחה אף היא לפי סדר הפסוק בבן כרך שהלך לעיר? ובמיוחד לעומת המשנה הפותחת את המסכת, שמזכירה קודם את קריאת הכרכים בט"ו, ולאחר מכן את קריאת ערים מוקפות חומה ב"ד.

ב. מדוע רבא לא אמר דבריו ביתר בירור, באופן הכולל התייחסות לשני המיקרים שבמשנה - "בעתידים לחזור למקומן לפני עלות השחר עסקינן", או "לא שנו אלא שעתידי בן הכרך לחזור בליל אבעה עשר, ובן העיר בליל חמשה עשר... וכד'?"

ג. מדוע משנתנו לא הובאה בפרק א' כהמשך למשנה העוסקת בימי קריאת המגילה?

ד. נדקדק בלשון רש"י על המשנה. כותב רש"י:

בן עיר - שזמנו בארבעה עשר: שהלך לדרך - שזמנו בחמשה עשר:

נראה שבד"ה "בן עיר" - המילה 'זמנו' מתייחסת לאדם, שאם היה כותב כלפי העיר היה צריך לומר בלשון נקבה - "זמנה", ואילו בד"ה "שהלך לדרך" המילה 'זמנו' מתייחסת למקום. ויש לעיין ביחס בין הדברים.

ה. עוד נקשה מהמשך דברי הגמרא שם -

ואמר רבא בן כפר שהלך לעיר בין כך ובין כך קורא עמהן מאי טעמא האי כבני העיר בעי למקרי ורבנן הוא דאקילו על הכפרים כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכין הני מילי כי איתיה בדוכתיה אבל כי איתיה בעיר כבני עיר בעי למקרי **איתיביה אביי** בן כרך שהלך לעיר בין כך ובין כך קורא כמקומו בן כרך סלקא דעתך באם עתיד לחזור תליא מילתא אלא לאו בן כפר ולא תרוצי מתרצת תני קורא עמהן:

הגמרא 'מתקנת' פעמיים את לשון הברייתא שמביא אביי כקושיה על רבא. משנים מבן כרך לבן כפר, ושוב משנים מ"בין כך ובין כך קורא **כמקומו**", ל"בין כך ובין כך קורא **עמהן**". כיצד עלינו להתייחס לשינויים כאלה שעושה הגמרא בלשון הברייתא?⁹

⁹ ועיין בביאור הכלל "חסורי מיחסרה והכי קאמר".

1. קושיות נוספות עולות מעיון בלשון הפסוקים עצמם¹⁰:

(א) ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאייהם: (ב) נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד לפנייהם כי נפל פחדם על כל העמים: (ג) וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם: (ד) כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש מרדכי הולך וגדול: (ה) ויכנו היהודים בכל איבייהם מפת חרב והרג ואבדון ויעשו בשנאייהם כרצונם: (ו) ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש:

...

(יא) ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך: (יב) ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש: (יג) ותאמר אסתר אם על המלך טוב ונתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן תלו על העץ: (יד) ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו:

(טו) ויקהלו היהודיים \ {היהודים} אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר והרגו בשושן שלש מאות איש ובבגדה לא שלחו את ידם: (טז) ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאיבייהם והרג בשנאייהם חמשה ושבעים אלף ובבגדה לא שלחו את ידם: (יז) ביום שלשה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: (יח) והיהודיים \ {והיהודים} אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: (יט) על כן היהודים הפרושים \ {הפרושים} הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו: (כ) ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: (כא) לקיים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה:...

1. מה הפשט בדברי המגילה בפסוק י"ט – "על כן היהודים הפרושים וכו'?" הלא הפסוק הקודם עוסק ביהודי שושן המוקפין, מה רוצה המגילה לומר בזה?

¹⁰ מגילת אסתר פרק ט'

2. מדוע בפסוק זה בחרה המגילה לתאר דוקא את מעשה יהודי הפרזים ביום י"ד, כאשר היתה יכולה באותה מידה לתאר גם את מעשה המוקפים ביום ט"ו? ואכן רש"י שם מפרש לשני הצדדים:
 הפרוזים - שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בט"ו כשושן...

3. לכאורה נראה שהיה אפשר 'לוותר' על פסוק ט"ז, שהרי כבר תואר לפני כן שכל היהודים נקהלו והרגו באויביהם? אמנם כאן מתואר גם מספר ההרוגים, אך לכאורה היה ניתן לכתוב אותו כבר לפני כן:
 וכן בשאלת המלבי"ם¹¹:

פסוק זה כולו מיותר אחר שכבר הזכיר בפסוק ב' ג' ה' איך הרגו היהודים ואבדו צוריהם, גם סותר לפסוק ב' ששם אמר כי איש לא עמד בפניהם, ופה אמר שנקהלו ועמוד על נפשם משמע שלחמו. מדוע פה אמר ונח מאויביהם והרוג בשונאיהם, ולמעלה ה' אמר שהכו באויביהם ועשו בשונאיהם כרצונם:

4. בדקדוק בין פסוק ט"ו – המתאר את היקהלות יהודי שושן, ובין פסוק ט"ז המתאר את היקהלות שאר היהודים, ניתן לראות שהביטוי "ועמד על נפשם" לא מופיע כלפי יהודי שושן.

מבאר המלבי"ם:

והנה בפסוק ג' דבר מן הערים המוקפים חומה, ששם היה מושב השרים ושם עמדו חיל המלך והיו למגן בעד היהודים, ושם איש לא עמד בפניהם, ולא הצטרכו לעמוד על נפשם ולהלחם, אבל פה מספר איך היו ענינם בהפרזים, כי בערים הפרזות הקטנים ובהכפרים ששם לא היו לא השרים אשר נשאו את היהודים ולא חיל המלך, ושם באמת הרימו אויביהם יד להלחם בם, ולכן ספר כי שאר היהודים אשר במדינות המלך, שהם אותם שאינם יושבים בערים המוקפים נקהלו ועמוד על נפשם ולחמו בחרבם וכלי מלחמה עד שנחו מאויביהם, ותגבר ידם עליהם...

¹¹ פירוש המלבי"ם שם פרק ט' פסוק ט"ז

שתי בחינות בהיקהלות היהודים ובמלחמה –

מצד המקום ומצד האדם

נראה, לעניות דעתנו, לומר בלשונו מתוך דברי המלבי"ם ומתוך הדקדוקים הנ"ל- שהמגילה מתארת הבדל עקרוני בין המלחמה שנלחמו יהודי שושן, לבין המלחמה שנלחמו שאר יהודי העולם.

בכל העולם היהודים נקהלים להציל את נפשם. בשושן ובערים המוקפות חומה יש עניין נוסף.

אלו מקומות בעלי חשיבות, "שם היה מושב השרים ושם עמדו חיל המלך". שם המלחמה מבטאת לא רק הצלת הנפש, אלא שליטה וחשיבות במקום.

נראה שזו משמעות היום הנוסף שמבקשת אסתר מאחשוורוש, וזה מה שחוזרת המגילה לתאר לאחר שכבר סופר על המלחמה של שאר יהודי העולם, היא באה לסכם ולחדד את ההבדל בין שתי המלחמות.

עיקר הניצחון של פורים שייך ליום ט"ו, כפי שהיה אצל יהודי שושן¹².

וכן כותב המהר"ל¹³:

...אבל זמני שמחה הם בט"ו לחודש שאז הירח מלא אורה ומפני כי יותר ראוי שהימים שהם הנחה ביום ט"ו לכך קבעו בכרכים שהם דומים לשושן מוקפת חומה מיהושע בן נון שיהיה להם יום י"ד ויום ט"ו שזה מורה על הנחה גמורה ולא היה די שיהיה זה בשושן לבד כי מה נחשב עיר אחד בכל העולם ולכך קבעו שכל הכרכים שהם דומים לשושן יהיו כמו שושן

ואפשר לומר כי בשביל כך בקשה אסתר מן המלך שיתן לה עוד י"ד כדי שתהיה ההנחה ביום ט"ו שהוא ראוי לזה מצד עצמו ועוד יש לך לדעת כי מן הראוי ג"כ שתהיה ההנחה וי"ט ליהודים ביום ט"ו שאז הירח מלא אורה רק שאין כרכים שיש להם חומה וכפרים שאין להם חומה שוים כי הכפרים הם דומים לירח כאשר הוא ביום י"ד כי יום י"ד עדיין אין גבול לירח שהרי עדיין מוסיף והולך עד ט"ו רק הכפרים שאין להם גדר וגבול והם דומים לירח כאשר הוא ביום י"ד שאין לו גדר עדיין וגבול ולכך הנחת הכפרים ביום י"ד אבל יושבי כרכים שיש להם גדר וגבול הוא החומה שהוא גדר וגבול לכך כי עד כאן הוא הכרך ולכך הם דומים ליום ט"ו שביום ט"ו יש גדר וגבול לאור הירח ולכך יושבי כרכים הנחה ושמחה שלהם ביום ט"ו שבו יש גבול וגדר

¹² ועיין בזה גם בדברי השפת אמת לפורים - שנת [תרל"ה]:

"מוקפין נראה שחשובין יותר. כי עיר המוקפת חומה בעת מלחמת יהושע. ה' תחת קליפה יתירה ממלכי כנען. וזה סימן שיש בה קדושה יתירה. לכן כשנכבשה הארץ ה' בעיר המוקפת חומה קדושה יתירה. כדאיתא עשר קדושות הן. ולכן כיון שניצולו היהודים המוקפין ולא נתעורר קליפת העיר ע"י המן וסייעתו הוא שמחה יתירה:"

¹³ בספרו "אור חדש", עמ' ר"ט שם. ועיין בשיעור מו"ר הרב ויצמן שליט"א על "ערים המוקפות חומה"

¹⁴ אולי צריך להוסיף כאן את המילה "יום"?

לאורה כי עד כאן הוא בא ולא יותר ועל כל פנים ראוי שיהיה השמחה ו"ט כאשר הירח הוא מלא אור וראוי היה שיהיה בט"ו אל הכל שבו הוא מלא אור רק שאין דומה יום ט"ו שבו יש לאור הירח גבול וגדר וזה דומה ליושבי כרכים שיש להם גדר עד כאן הוא העיר ולפיכך בקשה אסתר לתת לה בשושן שהוא כרך שיש לו חומה יום י"ד ג"כ ויהיה הנחה להם ביום ט"ו הראוי ויש לך לדעת כי בשביל זה היה בוחר המן הרשע יום י"ג בחודש אדר מפני שאמר כי ישראל אשר הם אויבים וצוררים ממעטים את אורה של המן כמו שהוא יום י"ג בחודש שאין האור במלואו ובשלימותו וכך ישראל ממעטין את אור של המן שאין אור שלו בשלימות ולכך נפל הגורל בי"ג כי ביום י"ג יהרגו אותם שהם ממעטים אור של המן ואז יהיה לו האור בשלימות מיד ביום י"ד כי יום י"ד מלא אורה...

המגילה באה לתאר מדוע שאר יהודי העולם עשו פורים ביום י"ד ולא בט"ו. זה משום שאצלם היתה סכנה יתרה דוקא משום שאינם בני עיר המוקפת חומה, והם מפוזרים ופרוזים¹⁵, על כן הם קבעו יום טוב ביום ארבעה עשר.

אם כנים הדברים, ניתן לומר שמהות המלחמה של יהודי הפרזים היתה **כהגנה על האנשים עצמם**, ומהות המלחמה של יהודי שושן והערים המוקפות היתה מצד **החשיבות והשליטה במקום**¹⁶.

לאור יסוד זה, ננסה לחזור ולתרוץ את הקשיים שהעלינו בהבנת פשט הסוגיה. תפ"ז
במ"ב

הבנת המשנה והגמרא ויישוב הקשיים

נראה לומר שרבה מבין שהמשנה כתובה על פי יסוד זה.

הגדרת מקום קיימת רק לבני הכרכים. שם יש מקום מוגדר. שאר המקומות הם פרזים, מוגדרים רק על דרך השלילה – כדברי רש"י – "ישיבתה נפוץ ופרוז". זו משמעות הדקדוק שהבאנו לעיל בדברי רש"י, שלגבי בן עיר כתב "זמנו" ביחס לאדם, ולגבי הכרך כתב "זמנו" ביחס לכרך, למקום¹⁷.

בפרק א' הנושא הוא "מגילה נקראת". באלו ימים נקראת המגילה בעם ישראל באופן כללי. בפרק ב', הנושא הוא "הקורא את המגילה" – הגברא¹⁸. מתוך כך, במבט הכללי – כרכים הם העיקר, והחידוש הוא גם קריאה אחרת לשאר היהודים¹⁹. הסדר
בדברי
חז"ל

¹⁵ ועיין בפירוש רש"י בגמרא בדף ב: - "הפרזים - עיר שאין לה חומה, ומתוך כך ישיבתה נפוץ ופרוז, ומרוחקין משכונה לשכונה:"

¹⁶ תירוץ לקושיה ו על סעיפיה השונים.

¹⁷ תירוץ לקושיה ד.

¹⁸ שייך לכלל - הסדר בדברי חז"ל.

בפרק ב', הנושא הוא האדם שקורא את המגילה, וכיצד כל פרט מחבר עצמו לכלל ישראל בקריאתה. כאן, משנתנו עוסקת בגדר שייכות כל אדם למקום, ויום החיוב הנובע מכך. כותרת המשנה – "בן עיר שהלך לדרך ובן כרך שהלך לעיר" היא תיאור מציאות שבה אדם עובר למקום אחר.²⁰ הזכרנו לעיל שבפשט המשנה נשמע שהשאלה היא אם בכלל יש בכוונתו עוד לשוב למקומו או לא. שאם זה מעבר מוחלט הוא קורא איתם, ואם מעבר זמני, קורא כמקומו.

על גבי זה בא רבא ואומר, שמה שנאמר שאם עתיד לחזור למקומו קורא כמקומו משום שיש לו קישור למקום המקורי - תלוי בשאלה אם יחזור עוד הלילה למקומו או לא.

בסופו של דבר, דברי רבא יחולו על שני הצדדים, כל אחד ביומו, בן כרך שהלך לעיר, לפי ליל יום י"ד, ובן עיר שהלך לדרך לפי ליל יום ט"ו. אלא שרבא אמר דבריו באופן זה, משום שרצה לומר אמירה מהותית.

הגדרת מקום, ומציאות כזו שאדם עזב את מקומו ועדיין קשור אליו, שייכת במהות לבן כרך שהלך לעיר, ולא לבן עיר שהלך לדרך.

לכן המשנה מדברת בלשון יחיד, "אם עתיד לחזור למקומו". שרק בבן כרך אפשר להגדיר "מקומו". לבן עיר אין מקום, אין חומה המגדירה את ישיבתו, וישיבת עירו נפוצה ופרוזה.²¹

אומר רבא, מחדשת המגילה שיש מושג בפורים של "פרוז ליומו". כאשר ביום י"ד הוא אינו נמצא בעירו, הוא בתוך הסכנה של כל "שאר היהודים" הפרוזים, וקורא עמהן. לאחר מכן נלמד, שאם פרוז בן יומו נחשב לפרוז, שאע"פ שיש לו מקום עצמי בכרך, מכיון שהוא לא שם ביום ארבעה עשר, ואין לו את הגנת הכרך, הוא מצטרף לאותו יום לפרוזים, הרי שגם מוקף ליומו נחשב מוקף, ובן עיר, שממילא אין לו הגדרת מקום עצמי כבן הכרך, אם הוא נמצא בכרך ביום ט"ו מצטרף לאנשי הכרך וקורא עמהן. הקריאה שלהם שלא במקומן, אין לה דין של קריאת מקום, אלא של "קריאה עמהן", של הצטרפות לאנשי העיר או הכרך.

היסוד המהותי העולה מהבנת הגמרא לשיטת רש"י, הוא שהגדרת חיוב היום נובעת מגדר המקום. האם יש לאדם גדר שייכות מהותית או זמנית למקום הכרך, או שאין לו שייכות כזו, והוא רק מצטרף לדין האנשים איתם הוא נמצא באותם ימים.

¹⁹ תירוץ לקושיה א.

אף על פי שהרמב"ן בתחילת המסכת מבאר באריכות שהנס בפרחים היה גדול יותר מצד גודל הסכנה שהיתה בהם, והם אלו שהתחילו לקבוע לדורות את יום פורים, ורק אח"כ מרדכי קורא לכולם, גם למוקפין, לעשות יום טוב גם בט"ו, נראה לענ"ד שאין זה סותר, והרמב"ן מדבר מצד הסכנה האישית של היהודים, שמצד זה הפרחים גדולים יותר, אך בסופו של דבר, לאחר שנקבעה קריאת מגילה גם למוקפין, היא העיקר, מצד עצם המלחמה בעמלק כהכנה לגאולת יחוד ה' בעולם. ועיין שוב בדברי המהר"ל הנ"ל, ובשפת אמת שהבאנו בהערה.

²⁰ תירוץ לקושיה ג.

²¹ תירוץ לקושיה ב.

חסורי מיחסרא והכי קתני

מתוך כך ננסה להבין גם את המשך הסוגיה. רבא אומר – בן כפר שהלך לעיר – בין כך ובין כך קורא עמהן. לבן כפר אין הגדרה של צירוף כלל, אלא מצד יום הכניסה²². כאשר הוא נמצא בפועל עם בני העיר ביום י"ד, ודאי שזהו צירופו, ולא יוצא ידי חובה במה שקרא לפני כן ביום הכניסה.

בהמשך מקשה אבבי מדברי הברייתא – "בן כרך שהלך לעיר, בין כך ובין כך קורא כמקומו". הגמרא אומרת שאי אפשר להבין כך את הברייתא, שהרי בבן כרך זה תלוי אם חוזר בזמנו למקומו או לא, אלא שצריך לומר "בן כפר". אך גם זה לא מובן, שהרי בן כפר ודאי שאין קורא כמקומו כשנמצא בעיר או בכרך! אלא "תני קורא עמהן".

ושאלנו לעיל כיצד עלינו להתייחס לשינויים כאלו שעושה הגמרא בלשון הברייתא? על פי הכלל²³, יש להתבונן בגירסה המקורית, ולהבין כיצד ניתן לקרוא אותה לא כטעות, וכיצד השינויים הנאמרים למסקנה מבטאים את אותו יסוד שכבר נאמר בתחילה, רק באופן היותר מובן לנו.

נראה לומר, שהלשון "בין כך ובין כך", שמשמעותה היא שיש יסוד קבוע שאינו משתנה, ואינו תלוי בדברים אחרים, שייכת בבן כרך ובבן כפר, באופנים שונים²⁴, ואינה שייכת בבן עיר.

בן כרך – יש לו שייכות למקום.
בן עיר – אין שייכות למקום, אך יש כינוס עם אנשים.
בן כפר – אין גם כינוס עם אנשים, וחייב להצטרף לאחרים, או ביום הכניסה, או בימי הפורים – לפי האנשים שנמצא עמם.

על כן, בבן כפר – בין כך ובין כך קורא עמהן. לא משנה אם יחזור לכפר לפני הבוקר או לא, שאין לו שם כינוס עם ציבור. היסוד הקבוע בבן הכפר, שאין לו שייכות למקום. לבן הכרך, לעומתו, יש יסוד קבוע בשייכות למקום הכרך, ואף על פי שיש בזה שינוי, לפי דברי רבא לעיל, שפרוז בן יומו נקרא פרוז, ישנם מצבים שעליהם אולי נוכל לומר – **בין כך ובין כך קורא כמקומו**. יתכן שניתן יהיה לקיים גירסה זו בבן כרך שהלך לעיר בליל ט"ו, ועליו ניתן לומר – שבין אם עתיד לחזור לכרך בבוקר ובין אם לא, הוא קורא כמקומו. שיש לו הגדרת מקום.

מכל מקום, נראה שמשמעות האמירה בהווא אמינא, שהלשון "בין כך ובין כך" שייכת בבן כרך, שאצלו יש קביעות בשייכותו למקום הכרך. מה שלא קיים אצל בן העיר, שאין לו הגדרה של מקום.

בפועל, הגמרא מתקנת ומיישמת לשון זו של "בין כך ובין כך" כלפי בן הכפר, שדוקא אצלו, מצד התלישות מהמקום ומהציבור, בכל מקרה יקרא לפי המקום שנמצא בו בשעת קריאת המגילה.

²² ועיין מה שביארנו בזה בשיעור על ימי קריאת המגילה.

²³ עיין בכלל של "חסורי מיחסרא והכי קאמר".

²⁴ אופנים ההפוכים זה מזה

עולם, שנה, נפש

ולסיכום שיטות הראשונים בהבנת והעמדת דברי רבא בסוגיה, אמר מו"ר הרב ויצמן שליט"א, שחילוק שיטותיהם הוא על פי המבנה של **עולם שנה נפש**.^{עש"ן}

לשיטת **רש"י** – החיוב מוגדר על פי הימצאות האדם בעלות השחר במקום החיוב. בין ביום י"ד, ובין ביום ט"ו. אם נמצא בעיר בבוקר יום י"ד, יתחייב כאנשי העיר, ואם נמצא בכרך בבוקר יום ט"ו, יתחייב כאנשי הכרך. הדין מתחיל **מהמקום**, ולכל מקום יש את יום חיובו.

לשיטת **הרא"ש** – החיוב מוגדר בכל מקרה על פי עלות השחר של יום י"ד. אם נמצא בעיר – חייב כאנשי העיר בי"ד, ואם בכרך – כאנשי הכרך בט"ו. הדין מתחיל **מהזמן**, מיום י"ד, ובו מוגדר אם האדם יתחייב ביום י"ד או בט"ו.

ולשיטת **הרי"ף והרמב"ם** – החיוב מוגדר על פי **זעת האדם**. אם בדעתו להשאר במקום החיוב עד זמן עלות השחר או לא. ואף על פי שנתעכב במקום שלא מדעתו, אין זה משנה, אלא רק דעתו היא הקובעת.

רש"י מגדיר מצד **המקום**, הרא"ש מצד **הזמן**, והרי"ף והרמב"ם מצד **האדם**.²⁵



²⁵ ולהרחבת משמעות הדברים בבחינות אלו של עש"ן, עיין בעניין קדושת **המקום** מכח החומה, בדברי השפ"א המובאים בהערה לעיל, ובהרחבה בשיעור מו"ר הרב ויצמן במשוש הארץ – "ערים מוקפות חומה", בעניין **הזמן** – עיין בדברי המהר"ל דלעיל – של ההבדל בהארת הלבנה בין יום י"ד לט"ו, ובבחינת **האדם**, נביא כאן כנותן טעם דברים מספר שיח שרפי קודש, בשם החי' הרי"מ –
 "הרמב"ן ז"ל כתב הטעם שחוק המצוה זו לפרזים ולמוקפים, שהמוקפים לא יראו כל כך כהפרזים ולא הי' עושה יו"ט רק אחר שראו שמן השמים ניתן להם זאת נמצא רמז בתורה תקנו משתה ושמחה, לכן הפרזים קודמין ע"ש והר"ן ז"ל תמה שהרי גם בתוך החומה הי' האויב ומה תועלת בחומה שהי' מוקף יע"ש, ונראה לקיים דברי הרמב"ן ז"ל דהנה יש אנשים פשוטים בישראל הנקראים פרזים, ויש אנשים אשר דברי תורה הם אצלם כחומה שאין אופן בעולם לעבור ח"ו כמ"ש אום אני חומה ואלו נקראים מוקפין חומה, והנה עיקר הגזירה להשמיד ולהרוג הי' מטעם שלא רצו להשתחות להמן הרשע ולזאת מוקפין חומה הי' בטוחים שבודאי לא יעברו על מצות השי"ת ונתקדשו לש"ש שיתהרגו על קדושת השם, לכן לא הי' הנס חשוב בעיניהם כ"כ כי הי' להם שמחה עם קדושת השם, רק הפרזים אשר יראו לנפשותם אולי לא יוכלו לעמוד בניסיון הי' הישועה גדולה כ"כ בעיניהם ועשו שמחה ומשתה, ואח"כ האיר השי"ת עיניהם ומצאו רמז בתורה והיינו באמת צריך שגם אנשים הפשוטים יעמדו על מצב הראוי ואם לאו ח"ו אין התיקון כלל וז"ש אין ה' שלם וכסאו שלם עד שימחה כי צריך להיות שכל הפרזים והמוקפין יהי' מתוקנים, ותקנו משתה ושמחה גם למוקפין, וזה שתלוי המוקפין מימות יהושע בן נון שכתוב ונער לא ימוש מתוך האוהל שהי' מקבל עליו עול מלכות שמים כאוהל וחומה תמיד, כעין מוקף חומה כנ"ל: (החי' הרי"מ ז"ע):